

SPRÅKLIG SAMLING

UTGITT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 3 1977

18. årgang

Løssalg kr. 5,-

LITTERATURPRISEN FOR 1977 TIL GUTTORM GJESSING

Ved en enkel sammenkomst i Gyldendal norsk forlag på forsommeren blei professor Gutorm Gjessing overrakt litteraturprisen til LSS for 1977. Gutorm Gjessing får prisen fordi han bruker et godt og folkelig språk i sin vitenskapelige og populærvitenskapelige virksomhet. Prisen er et handtegna fat, utført av kunstneren Harald Vemren. Til stede ved prisutdelinga var for uten Gjessing sjøl, nesten hele sentralstyret i LSS og representanter for Gyldendal med forlagssjef Brigt Jensen i spissen. Ved prisoverrekkinga holdt lederen i LSS, Geirr Wiggen, denne talen for prisvinneren:

Ord ved overrekkinga av Landslaget for språklig samlings litteraturpris 1977

Kjære Gutorm Gjessing!
Kjære frammøtte!

Landslaget for språklig samling har villet gi litteraturprisen sin i år til **Gutorm Gjessing**. Og landslaget er glad for at Gjessing har villet ta imot den. Samtidig takker vi for at Gyldendal Norsk Forlag har lagt forholda til rette for pristildelinga.

Over til s. 6

Leiaren i LSS, Geirr Wiggen, overrekker prisen til prof. Gutorm Gjessing. Prisen er et handtegna fat, utført av Harald Vemren.

(Foto: Thomas Hoel)

Elles i dette numret bl.a.:

- LSS og Noregs mållag
- Om språket i omsette barnebøker
- Intervju om folkemål i Østfold
- Melding av J. E. Volds Bob Dyland-omsetting

SPRÅKLIG SAMLING

Abonnement 20 kroner året

Skriftstyrar: Ernst Håkon Jahr
Gabbrovn. 11, 9022 Krokeldalen
Tlf.: (083) 30 483

MELD DEG INN I LSS!
FRAM FOR FOLKEMÅLET!

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING OG NOREGS MÅLLAG

Forholdet mellom LSS og Noregs Mållag har stått sentralt i språkdebatten i sommar. Noen av medlemmene i NM vil stenge ute LSS-medlemmer frå mållaga. Dei hevdar at vi i LSS er fiendar av målrørsla og at vi i praksis stør dei kreftene som står NM imot.

Vi kan ikkje vere samde i det. Vi meiner vi har ei god og positiv innstilling til NM og målrørsla generelt. Og langt meir nå enn tidligare i og med det nye prinsippprogrammet. Det seier seg sjølv at det både er bokmålsbrukarar og nynorskbrukarar i LSS. Men det er det også i NM! Svært mange er med i NM av idealistiske grunnar, men utan at dei av den grunn nyttar nynorsk når dei skriver. Og slik har det alltid vori, ein stor del av medlemmene i NM har brukt den andre målforma som si skriftform. Skal så kanskje dei også bli kasta ut av NM? Vi trur ikkje NM vil gjøre noe så tåpelig, og at NM framleis vil ønskje medlemmer velkomne om dei så skriver bokmål eller er medlemmer også hos oss i LSS.

Forskjellen mellom LSS og NM er det viktig å ha

klart for seg. Den viktigaste ulikskapen er vel denne: LSS ønskjer å arbeide både med nynorsken og med bokmålet. Vi vil ikkje avgrense arbeidet vårt til bare den eine målforma. Det er viktig å slå fast at bokmålet har mange folkemålsmuligheter i seg i dag. Ein kan skrive folkelig og godt på bokmål i dag — som ein kan det på nynorsk. Og ein kan skrive ufolkelig på bokmål — men det kan ein også på nynorsk. I denne situasjonen vil vi at LSS skal arbeide for folkemålet i baa målformene. I organisasjonen kan det vere ulike meiningar om kva ein skal legge mest vekt på — men hovudsaka for oss er den at vi skal arbeide til baa sider. NM vil bare arbeide med og for nynorsken. Vel og bra, men LSS vil ikkje at bokmålet skal segle sin eigen sjø. Det er hovudskiljet mellom dei to organisasjonane. Når vi så i det nye prinsippprogrammet seier at vi vil stø jamstillingskravet på alle felt i samfunnet, skal det mye vrangvilje til for å utrope oss til fiendar av målrørsla. Vi trur også sant å seie at NM er ein voksen nok organisasjon til å avvise slike framstøytar.

ehj

RETTING TIL PRINSIP- PROGRAMMET

I den siste redigeringa av prinsippprogrammet etter landsmøtet i vår kom det inn en beklagelig feil i § 8. Denne feilen gikk igjen også i forrige nummer av

Språklig Samling. Siste del av paragrafen lød: «... for å verne det norske målet mot denne kulturen.» Det skulle ha vært: «... for å verne det norske målet mot dette presset.»

Paragraf 8 i prinsippprogrammet lyder da slik: «8. LSS ser det anglo-amerikanske språkpresset som en stor fare for norsk mål i dag, og vil arbeide for å verne det norske målet mot dette presset.»

Om språket i noen barnebøker som er omsatt fra engelsk

Av Øyvind Gulliksen

Det er viktig at de som har ansvar for barnebøker er språkbevisste folk. Språkmønster fra barnebøkene er nok med på å påvirke språkutviklinga hos de som bruker dem. Språket i barnebøkene bør få større oppmerksomhet enn tilfelle er nå. Sjølv har jeg ikke laga systematiske undersøkelser på området, men som oppleser til heimebruk har jeg ofte irritert meg over det som ser ut til å være gjengs språkføring i barnebøker. Her skal jeg bare ta med noen døme jeg har i friskt minne fra barnebøker som er oversatt fra engelsk.

Av ei liste over bøker som er gitt ut av Bokklubbens Barn går det fram at de fleste tekstane som der er henta fra utlandet har engelsk som originalspråk. Ein stor del av den oversatte barnelitteraturen her til lands kommer fra det engelsktalende språkområdet. Vi veit at den engelskspråklige kulturen i dag øver et voldsomt press på oss. Fleire teikneseriehefte og vekeblad for barn og ungdom bruker kritikklaut slikt som blir solgt i massevis i USA. Her synes jeg at Bokklubbens Barn, som står for mye av salg og formidling av barnebøker, har ført ei forsiktig og fornuftig linje. De har ikke tatt inn slikt stoff som lett kan suge barna våre over i masseproduserte amerikanske virkelighetsbilder, der de ofte vil få et dårligere fotefeste enn det vi gjerne vil gi dem.

Men minst like viktig som at utvalget skjer etter visse krav til kvalitet, er valg av språkform. Og her synes jeg at Bokklubbens Barn dessverre er med på ei alvorlig undergraving av barnekulturen i landet vårt. Med omsyn til språket driver i alle fall bokklubben med ei normalisering av barnespråk i svært konservativ lei. Det er sikkert ikke bare noe som

skjer i Bokklubbens Barn, men i og med at den hører inn under Den norske Bokklubben, må vi rekne med at de største bokhusa, bevisst eller ubevisst, står samla bak ein slik språkpolitikk. Dermed får den enda større gjennomslagskraft i einsrettinga av språket.

For å peike på ein slik tendens har jeg plukka ut noen få barnebøker som er oversatt fra engelsk til bokmål. Den engelske skriftnormalen er jo langt meir fasttømra enn tilfelle er med vår. Uten at jeg tør påstå noe med sikkerhet, ville jeg tru at engelske barnebøker kan være et viktig ledd i å normere barnas skriftbilde og språk vekk fra engelsk dialektbakgrunn. De bøkene vi får oversatt fra engelsk bokkultur synes ofte å få samme triste funksjon hos oss, enda vi har bedre muligheter til å unngå det. På engelsk er variasjonsmulighetene mindre.

At engelskspråklige barnebøker får ei norsk språkdrakt etter mønster fra ei høgare sosial byklasse med stor kjøpeevne, er kanskje ikke så rart. Den engelske originalteksta er likeretta og tilsynelatende klasselaus. Derfor kjenner den som oversetter ikke noe behov for å gjøre språket om til det som i mange tilfelle ville være meir naturleg norsk for tilsvarende barnemiljø her i landet. Dette med å få bedre samsvar mellom språk og miljø er et oversettelsesproblem som jeg ikke skal drøfte her. Jeg er like mye opptatt av språkpedagogiske konsekvenser av det som synes å være praksis i mange oversettelser av barnebøker.

Som døme vil jeg først bruke André Bjerkes oversettelse av **Mannen som hadde en sjørøvermamma**. Den blei sendt ut fra Bokklubbens Barn i 1974. Boka handler om ein kontorist og mora hans som har vært

til sjøs, og der har ho lært seg riksmål, om vi skal tru André Bjerke. Teksta er heilt fri for hokjønnsformer. Til og med meir typiske bokord som «kvinne» og «mor» er hankjønnsord heile veien. Sjørøvermora holder seg trygt utanom a-ender, og snakker om «skipssiden», «bukten», «solen», «pipen» og «luften». Ingen verb får partisippendinger på -a. I staden blir det «gryntet», «glefset», «kastet» og «humpet». Det er heilt i tråd med Riksmålsforbundets timeplan for skolebarn fra 1961.

Dette skulle være nok for å vise at den som er ansvarlig for oversettelsen her vil prøve å få barna inn i det maktspråk han sjøl bruker, ei språkform som tydelig viser at oversetteren hører til ei sosial klasse som bare et fåtall av mottakerne vil høre heime i. Han tar ikke omsyn til at i de fleste heimane både i bygd og by blir det brukt andre språkformer. I staden for å bygge opp omkring barnas heimespråk, er han med på å rive det sund.

Jeg har ikke lest den engelske originalen, men den inneholder kanskje også fleire ord og uttrykk som må bli forklart for engelsktalende barn, såne ord som på norsk har blitt oversatt med til dømes «ærbødig» og «forvandling». Her ligger det vel også ein tanke bak om å oppdra barn til å forstå og bruke «finere» former og ord. I ei tolkning av **My Fair Lady**, et stykke som jo inneholder ein god del engelsk språkpedagogikk, har Bjerke tidligere understreka behovet for å strekke seg etter et meir raffinert høgstatus- og elitespråk (Se Sigmund Skards **Målstrid og Massekultur**, s. 43—44). Han kan sikkert tenke seg å følge samme linje i barnebokarbeidet sitt.

Det er synd at denne boka har fått ei så lite barnevennlig form og at språket dermed er med på å stenge for innholdet. Boka har godt bildestoff, fine farver og fleire uvante situasjoner og rollebytte. I det heile er det vanskelig å forstå åffer Bokklubben, som skulle ha så stor interesse for bredde i barnekulturen, benytter seg av en oversetter med såpass snever språkpolitisk profil som André Bjerke. Forlaga vil kanskje på si side hevde at de i såne tilfelle ikke har noen bestemt språkpolitikk, men at de stiller oversetterene fritt. Til det er da å si at ofte er valg av språkform alt tatt med valg av oversetter. Dessuten tjener ei slik språkliberalistisk holdning den målgruppa som fra før har største prestisje og boklig innflytelse.

Dessverre er det ikke bare denne eine boka som er i utakt med barnespråk her i landet. Boka **Tim til sjøs**, som blei oversatt fra engelsk av Jo Tenfjord i år og gitt ut av Bokklubbens Barn, er langt bedre språklig sett, men fleire av de typiske kjenneteikna går igjen her òg. A-former i partisipp mangler, og ho skriver «sved» for «svei», og «trett» for «trøtt». Ei anna bokklubb-bok, Kenneth Grahams **Det suser i sivet** er uråd å lese opp for barn fordi stilen er så håplaus boklig og litterær i negativ forstand. Stundom er setningsstrukturen til dømes så innvikla at om ikke barnet mister tråden på slutten av setningen, så gjør leseren det. Mange ord i teksta betyr

ikke noe som helst for det publikum boka er retta mot. Igjen er det voksespråk, og et ganske spesielt slikt språk, som trenger inn i barneverda.

Kanskje er det et spørsmål om stil når den som oversetter holder språket konservativt i såne bøker som handler om oppvekst for lenge sia. Bokklubbens Barn har gitt ut fleire slike. Jeg kan likevel ikke forstå at det er nødvendig å holde seg til konservative normer her. Det er i grunnen påfallende hvor mange av barnebøkene som er oversatt fra engelsk som handler om ei fjern eller nær fortid, og gjerne fra ein bonde- og landsbykultur. Når dette på norsk får ei riksmålsdrakt, er det dobbelt ille. Kanskje er det et resultat av ei finare byklasses nostalgiske forhold til denne kulturen?

Jeg har bare gått igjennom noen få og tilfeldig utvalgte bøker, men det er nok til å bekrefte min mistanke om at Bokklubbens Barn fører dårlig barnespråkpolitikk i oversettelsene sine. At det ikke bare er denne bokklubben som synder på det området, kan ein lett se av noen andre døme fra de store bokhusa. I 1974 ga Gyldendal ut ei omsetting av Isaac Bashevis Singers fine fortelling **Hvorfor Noa valgte duen**. Singer hører heime i et rikt folkelig jødisk-amerikansk fortellermiljø. Sjøl ser han klart åssen kultur og språk henger sammen, og han holder seg gjerne til si eiga språkform når han skriver og forteller fra den tradisjonen han står i. Hos oss blir han kledd om i riksmålsformer og gjort kraftlaus av Olaf Coucheron. Sjøl ikke ei slik spenstig kraft i barnekulturen som Anne Cath. Vestly tør legge seg ut på ei meir allmenn og radikal språklinje i si omsetting av **Det lille huset** på Tiden. Det er bra at Maurice Sendak, som er ein av de fremste barnebokforfatterane i USA i dag, er oversatt til norsk. Men Tor Edvin Dahl har gjendikta Sendaks **Rikketi Dikketi Plopp** til et stivbeint bokmål (Cappelen, 1972). Jeg lurar på om ikke språket her gjør at mange barn faller utafør den drømmeverda som de blir invitert til å la fantasien reise rundt i. Dette er også blitt ei barnebok som er renska fri for hokjønnsformer. Fleire uttrykk virker unødige oppkonstruerte, som til dømes når oversetteren skriver «den skummede melken» for skumma melk. Det forbauser meg at Tor Edvin Dahl som har skrivi så godt om folk fra ei lite akta arbeiderklasse i bymiljø, kan legge seg så kategorisk på ei høglitterær riksmålslinje i dette omsettingsarbeidet.

Hva kan vi så lese av dette? For det første synes mye av den oversatte barneboklitteraturen å nytte et språk som like gjerne kunne være bestilt av et mindre bedrestilt samfunnslag på Oslo vestkant. Barnebokindustrien, også den som ellers merker seg med kvalitet, fungerer gjennom oversettelsene som språkundertykker. Forlaga tør vel rett og slett ikke begynne med ei radikaliserings av bokmålet, om ikke av andre grunner, så i alle fall av økonomiske. Spørsmål, som også redaksjonen av **Barnestreken** må være klar over vil dukke opp i forbindelse med hver einaste omsetting, blir glatt unngått i klubbens rekklameblad.

Ei anna sak er det at bare to av samtlige bøker som Bokklubbens Barn har sendt ut, har komi på nynorsk, og de skulle ein så vidt jeg kan se tinga spesielt. Dette syner at den største barnebokklubben vår fører ein fordreid språkpolitikk overfor barna. Det er særdeles lite flatterande for Bokklubben av ein grunn. Det blir nemlig stadig hevda fra den norske Bokklubbens side at den har et ganske stort ansvar med å spre bøker, barnebøker medrekna, til strøk av landet der det er langt mellom hver bokhandel. Men det argumentet kan de vanskelig bruke så lenge de i praksis slår inn på ei linje som vil motarbeide heimespråka i de strøka som bokklubben følger seg ansvarlig for. Ein skal huske på at store deler av befolkninga på Austlandet har mange former som de nå ikke har høve til å bruke i bokmål. Og når Bokklubbens Barn — vi får tru at det skjer i vannkunne — våger å sende André Bjerkes norsk ned i postkassene til barn over heile landet, så er det ikke anna enn språktvang og språklig barnemishandling.

Vi skal huske på at bøkene det her gjelder i første omgang ofte blir lest opp for barna, og at ei god barneboktekst skal gli inn i et naturlig og nokså muntlig fortellermønster. Slik det nå er, fungerer de fleste norske oversettelsene fra engelsk som jeg har lest, bare som **ett** steg i prosessen på vei fra forfatter til barn. Den som leser må, **når** han leser opp, oversette på nytt, fordi ho eller han møter ei skriftform i boka som de ikke ville bruke i ein sånn situasjon. Om da ikke vi er komi så langt at foreldre som leser opp, alt har gitt etter for presset, og trur at når det er oversatt sånn, så skal det også være sånn.

Når barna tar til å lese på eiga hand, skulle jeg tru at det første skriftbildet de møter er viktig. Språket er i barneåra mindre fastforma. Vi ser til dømes bare åssen de sjøl finner på verbformer. I bøkene vil de da oppdage forskjellen mellom sitt eige mål og

det boklige språket, og de finner snart ut at det ikke bare er riktig, men også lønnsomt å ty til det sistnevnte. Det kan bli første steg inn i tvil om si eiga sosiale og språklige bakgrunn, til usikkerhet og et forknytt forhold til språket. Sjølsagt meiner jeg ikke at barnet skal frysast fast i et tidsbestemt barnespråk. Det vil og må utvikle seg. Ordforrådet vil auke, uttrykksmåten variere og formene bli normert. Men nettopp derfor er det så viktig at vi får språkformer i barnebøkene som ungene kjenner seg heime i. Dersom de barnebøkene jeg har støtt på, er med på å normere språket hos barna, så vil det skje i stor grad etter ein konservativ bokmålsmodell som fleire finner unaturlig. Jeg meiner heller ikke at folk som oversetter barnebøker skal føle seg forplikta til å følge mitt språk, men foreløpig ser det ikke ut til å være noen fare for at det skal skje.

Som kjent gjelder læreboknormalen for lærebøker, men i barnebøker som trulig har langt større innflytelse på barnas språkvaner enn lærebøkene, synes ein ikke å kjenne seg forplikta på normalen. Om de gjør det, følger de ofte den mest mulig konservative linja. For tida blir dette møtt med få eller ingen protester.

Jeg skulle ønske at noen ville ta opp oppfordringa fra Otto Hageberg i **Språklig Samling**, nr. 2, 1977, der han viser til at det trengst ei gransking av språket i barnebøkene, og kanskje aller mest av de bøkene som er oversatt til norsk fra andre språk. Hageberg har òg et bestemt inntrykk av at forlaga her bruker ei konservativ bokmålsform. At det er tilfelle, trur jeg ikke vi har særlig grunn til å tvile på. Det er på høg tid at de som oversetter og lager barnebøker blir klar over hva de gjør med språket og prøver å endre på det. De som heile tida har vist hva slag språkpolitikk de har ført og medvetne ønska å presentere denne som allmenngyldig, må bli møtt med større kritikk.

GAVER

B. og G. Wiggen 90,-. K. Brodtkorb Danielsen 20,-. Å. Aakvik 100,-. I. Jahr 45,-. L. Egerdal 20,-. E. H. Jahr 45,-. S. Tusvik 20,-. E. Hildrum 20,-. O. Halvorsen 100,-. I. Sognnes 20,-. Th. Wiersen 20,-. E. Myklebust 100,-. P. Engum 20,-. E. Langleite 70,-. H. Amundsen 20,-. A. Aakvik 120,-. O. Eggen 70,-.

Har DU betalt?

Ennå står noen til rest med betaling for 1977. Postgironummeret er 5 16 37 87.

Særprent av lovene og prinsippprogrammet

SÆRTRYKK

Vi har fått laga et særtrykk av lovene og prinsippprogrammet. Om noen ønsker dette tilsendt for utdeling (vi **må** ha flere medlemmer og abonnenter!) — skriv til postboks 636, Sentrum, Oslo 1.

Fra s. 1

Enkelte vil stusse over at en slik pris — en litteraturpris — blir tildelt en vitenskapsmann, en professor i antropologi. Ikke at antropologer ikke kan være skjønnlitterære forfattere. Men Gutorm Gjessing har, så vidt meg bekjent, ikke prestert noen slik litteratur. Hans nærmeste forhold til et skjønnlitterært forfatterskap må vel være hans foreldreandel til sønnen, Ketil Gjessing, som jo er en vel kjent lyriker.

Imidlertid er ikke litteratur bare skjønnlitteratur. Det er nå forresten ei definisjonssak. Grenseopp-ganger i det skrevne ords verden er ofte tilfeldig og hasardiøse tiltak. 1500-tallshumanistenes historisk-topografiske litteratur har krevd sin plass i litteraturhistoriene; men jeg er slett ikke viss på at Gjessings bok **Norge i Sameland** (Gyldendal 1973) byr seg fram som et naturlig objekt for litteraturhistorikernes interesse i dag. The Spectator, The Tatler og Svenska Argus, avisenes aner, får sin stil og sine tema beskrivi i litteraturhistoriene; men ennå har det visst ikke falt litteraturhistorikerne inn å behandle Aftenposten eller Arbeiderbladet på samme måten, som fiksjon.

Så jeg veit sannelig ikke? Med litt uortodoks sans for litteraturhistorias tradisjoner — litteraturhistorisk konsekvens, kunne en kanskje si — kan vi muligens innlemme Gutorm Gjessings forfatterskap i det skjønnlitterære og?

Det er ellers ikke så viktig. Landslaget for språklig samling har aldri latt seg binde av noe snevert litteraturbegrep i samband med litteraturprisen sin, sjøl om de fleste prismottakerne rett nok har vært skjønnlitterære forfattere: Mikkjel Fønhus, Åsta Holth, Kåre Holt, Elling M. Solheim, Hans Børli, Rolf Stenersen og Stein Ove Berg. Men en mann som Monrad Norderval har også mottatt prisen. Og det var ikke for noe dikt-, roman- eller dramatisk forfatterskap.

Gutorm Gjessing mottar prisen i år for å ha greidd å føre et folkelig og letleselig språk i **populærvitenskaplige framstillinger**. I ei rekke bøker og i enda flere artikler i tidsskrift og dagspresse har Gjessing spredd store deler av sitt fags innsikter og synsmåter til et bredt publikum. Så seint som for noen måneder sia kom hans siste bok, **Kultur og samfunn er ett** (Gyldendal 1977). Den må vel kunne leses som ei oppsummering av hans mangeårige opposisjon til den positivistiske antropologien, som ser mennesker som statusposisjoner, som «ting» eller «objekt». Her henter han fram et kulturbegrep som han også har hevda flere ganger før og som er atskillig videre enn det som i regelen blir brukt i den samtidige politiske debatten: Det rommer samfunnet og dets ytringsformer som ei helhet: **samfunnskultur**, der individualitet og fellesskap, dynamiske og stabiliserende krefter brytes.

Mange skriver mye uten å nå synderlig langt ut-over kretsen av fagfeller og innvidde. Hos Gutorm Gjessing må språkbruken ha vært avgjørende for det store nedslagsfeltet. Og denne språkbruken har flere sider. På alle måter er den utenom det vanlige.

På den ene sida det formelle. Gjessing har provosert leserne sine med et talemålsnært formverk som har plassert han midt i den norske språkstriden. Han har ikke bare utnytta den eksisterende bokmålsnorma til det ytterste i radikal lei. Han har sprengt den og gitt rom for ord og former han har kjent naturlige uten å søke aksept i norma. På det viset har han på sett og vis vært en samnorsk avent garde. I den siste mannsalderen, merka av språkpolitiske isfronter som gradvis har glidd over i en reaksjon på silkepoter, har Gjessing skrivi utfortrødent etter sitt vis. Ingen lesere har kunnet stå likegyldige overfor skrive-måten hans; den har virka engasjerende i den ene eller den andre leia. Dermed har den vært et uromoment og virka til å utløse og vise de språkpolitiske konfliktene som 60-års myndigheter søkte å skjule gjennom sine «språkfreds»-bestrebelsler. Reelle konflikter lar seg ikke dølge. De må brytes til de er utkjempa.

Jeg veit ikke om Gjessings allmennpolitiske utvikling har framskynda hans språklige? For vi må vite at det har vært ei utvikling. Gjessing har ikke alltid vært sosialist. Og han har ikke alltid skrivi slik han gjør nå. For oss iakttakere kan det virke som om de to utviklingslinjene henger i hop. En kulturbevisst sosialist vil naturlig søke til folkemålet i samfunnet og hevde det. Vi kunne spørre han: Har språkbruken din sammenheng med din politiske orientering?

Det formelle i Gjessings språkbruk er ei sak. Språkføringa er ei anna. Vi finner ikke konselli-snurrepiperier i setningsbygninga hans. Ingen dansk-tysk akademiker-stil. Men enkle, overskuelige setninger, som i talemålet nesten. Ikke minst i dette er han annerledes enn mange av sine samfunnsvitenskaplige og humanistiske kolleger. Mange års konsentrerte fagstudier kan lett **fange** et menneske i et fagspråk, som nok kan fungere ypperlig i fagmiljøet, men som er og blir en belastning og ei sperre om en vil søke utad med sitt stoff. Mang en forsker har fått allmennhetas vrede kasta over seg av den grunn. Men det er forfeila å moralisere over det. For det er sjelden snakk om **vrangvilje**. Det kan muligens dreie seg om for **liten** vilje til å reflektere alvorlig over språkforma. En må nemlig **arbeide** seg fram til ei folkelig, letleselig form. Det kan være strevsomt. Gutorm Gjessing står som en modell, en framifrå læremester for sine kolleger i så måte.

I Gjessings populærvitenskaplige forfatterskap finner vi altså ei gjennomført folkelig form både i ordval, formverk og setningsbygning. Ved å tildele han litteraturprisen for 1977 vil Landslaget for språklig samling **takke** han for **disse kvalitetene** i skriftene hans. Og vi vil gjerne at det skal hjelpe til å gjøre allmennheta — og særlig de vitkapsfolk som vender seg til allmennheta — enda mer oppmerksom på disse kvalitetene.

Takk skal du ha, Gutorm Gjessing! Overfor en annen person ville jeg kanskje ha slutta med: Hold fram som du stevner! Overfor deg er jeg trygg på at det er unødvendig.

HØYRE- OG ALP-KANDIDATER ENIGE I RIKSMÅLSREAKSJONENS KRAV

I **Frisprog** nr 13 i år (3. september) slås følgende overskrift bombastisk ut over fire spalter: «Enige valgkandidater i riksmålsaksjonens krav.»

Vi nevner ikke dette fordi overskrifta er en grammatisk pussighet. Det er **Frisprog** som har foretatt ei meningsmåling blant stortingskandidatene foran valget i høst. Spørsmålet kandidatene blei bedt om å svare på lød: «Riksmålsaksjonen krever at gangbare ord og former som er i daglig bruk, men som er forbudt i offentlig rettskrivning, igjen bør tillates. Mener De dette er et berettiget krav —?»

Og så får de enige svarerne plass under den breie overskrifta. **Frisprog** er lei for at ikke alle de spurte hadde svart, men de som svarte var i det minste enige, noe **Frisprog** sjøl finner «bemerkelsesverdige».

Vi har lest svarernes svar med interesse og oppmerksomhet og finner enigheta verken «bemerkelsesverdige» eller merkelig. På den andre sida er de ikke så lite avslørende for riksmålsbevegelsen.

Svarerne er bare 14 stykker — et beskjedent utvalg av høstens stortingskandidater, syns vi —, og de befinner seg alle sammen lengst ute på høyre fløy i det politiske landskapet. De er:

Carl I. Hagen, **Fremskrittspartiet (ALP)**.
Jon Krokstad, **Fremskrittspartiet (ALP)**.
Arve Lønnum, **Fremskrittspartiet (ALP)**.
Tore Haugen, **Høyre**.
Magnar G. Huseby, **Høyre**.
Gerd Kirste, **Høyre**.
Lars Roar Langslet, **Høyre**.

Carl Fr. Lowzow, **Høyre**.

Mona Røkke, **Høyre**.

Hans P. Struksnæs, **Høyre**.

Paul Thyness, **Høyre**.

Kåre Willoch, **Høyre**.

Odvar Omland, **Kristelig Folkeparti**.

Solveig Thoresen, **Kristelig Folkeparti**.

Andre enn disse hadde ikke brydd seg med å svare. Med sin gallup har **Frisprog** greidd å avdekke riksmålsbevegelsens politiske heimtrakter sjeldent klart.

Det går imidlertid fram av svara at bare de 12 ALP- og H-svarerne har oppfatta spørsmåla slik de sikkert var meint fra Riksmålsaksjonens side, dvs. at «ord og former som er i daglig bruk, men som er forbudt i offentlig rettskrivning» = **riksmålsformer**. Sjølopptheteta er total. Det er ikke engang gjort forsøk på å dekke til trangsynet og navlebeskuelsen: Bare riksmålsord og riksmålsformer er i daglig bruk i denne høgrevridde verda. At det i hovedsak er ord og former fra de mange norske **folkemåla** som ikke har fått plass i (bokmåls-)rettskrivinga, ser det ikke ut til at ALP- og H-kandidatene har greidd å få øye på.

Her er tross alt de 2 KrF-svarerne åpne. Solveig Thoresens svar er det rett ut tvilsomt å ta til inntekt for riksmålsforma.

Men, men. 12 eller 14 gjør ikke så mye fra eller til. Og et par KrFere i ALP/Høyres selskap gjør vel ikke riksmålsformene mindre blå?

gw.

BIBELSK SPRÅKBRUK

Bibelen skal være den mest utbredte boka i verden. Det er da klart at også *språket* i denne boka spiller en viss rolle, kanskje ikke minst hos oss.

Det norske Bibelselskap holder nå på med en ny oversettelse av Bibelen. Den forrige oversettelsen som omfatta heile Bibelen var av 1930. Men selskapet gav i 1959 ut en ny oversettelse av Nytestamentet, spesielt for ungdom. (UO) Den blei gjerne kalt Ungdomsoversettelsen. Denne oversettelsen vakte den gang en viss oppsikt, den blei til og med kalt radikal, en benevning den vel neppe fortjente. Nå er det igjen heile Bibelen som oversettes. Det nye Testamentet er ferdig og er gitt ut i bokform. Det gamle Testamentet er ennå ikke ferdig, men et utvalg derfra er gitt ut.

I bladet «Språklig Samling» skulle det være naturlig å stanse litt ved språket i oversettelsen.

Når den vanlige Bibelen hos oss har en oversettelse av 1930, sier det seg sjøl at den rettskrivning som er brukt, ikke er våre dagers mest brukte språk. Det skal da også ha vært en av hensiktene med den nye oversettelsen at språkdrakta skulle bli bedre.

Er den blitt det?

La det være sagt med en gang: Tilfredsstillende etter vår smak er den så visst ikke. Dertil er den for konservativ. Men en del forbedringer er det likevel. La meg nevne noen eksempler som kanskje kan gi et lite bilde på det språket som er brukt:

De gamle uttrykka «I» og «eder» er skifta ut med «dere». Ellers er tatt i bruk ord som nå, etter, språk, hard, kald og fram. Også «framfor» er brukt, men merkelig nok heter det fortsatt fremtid og fremgang osv. Jeg har også notert meg ord som hagen, hagevekster, magen, torget, åkeren, hogge, hogd, bygd (ikke bygget), verken (uten h) o.a. Det gammaldage «klædebon» er tat bort, som regel til fordel for kappe, men også kledning, drakt osv. er brukt.

De har vært redde for diftonger. «Stein» er riktignok tatt i bruk, men framleis heter det «røk» og «bygger rede i grenene» osv.

I bøenna «Fadervår» kan vi merke oss at uttrykk som «Helliget vorde ditt navn» og «Komme ditt rike», er blitt til «La ditt navn holdes hellig» og «La ditt rike komme».

Fra Ungdomsoversettelsen av 1959 og til den nye av 1975, kan jeg ikke se noe framsteg i det jeg til nå har lest. Det er vel heller en liten tendens i motsatt retning. Likne er blitt til ligner, «si fram» til frem-si osv.

Men fra den vanlige oversettelsen av 1930 er det altså en del framsteg som vi kan hilse med glede.

Når det gjelder den innholdsmessige side ved oversettelsen, så kan jeg, — som totalt ukyndig i gresk — ikke gå nærmere inn på den her. Men det er fristende — som en liten kuriositet — å nevne et eksempel på hvor vanskelig det tydeligvis må være å oversette fra gammalt gresk til norsk. I Kol. 2,17 er ett og

Over til neste s.

SPRÅKLIG SAMLING

samme uttrykk i grunnteksten oversatt på tre ulike måter i oversettelsene av 1) 1930, 2) 1959 og 3) 1975, nemlig slik:

- 1) «— men legemet hører Kristus til».
- 2) «— saken selv er Kristus og hans legeme».
- 3) «— legemet er Kristi legeme»..

Jeg undres om det ikke her er UO som er den beste, ganske enkelt fordi den er den eneste forståelige — for vanlige lesere. Og det skulle jo være naturlig at forfatteren, etter å ha nevnt «skyggebildene på det som skulle komme», også nevner «saken selv», altså det som skyggebildene var en skygge av, nemlig «Kristus og hans legeme»..

Det jeg her har nevnt om den nye oversettelsen, gjelder altså bokmålsutgaven. Nynorskoversettelsen har jeg ikke sett, men det er opplyst at de har gått bort fra i-formene og bruker nå a-formene. Og det er jo også et framsteg.

Tomas Refsdal.

FRAMGANG FOR FOLKE- MÅLET I HELLAS

I Hellas er det nylig gjennomført en språkreform, som antakelig kommer til å bli ei av de viktigste kulturelle hendinger i landets nyere historie. Dette framgår av en artikkel av Angheliki Worning i den danske avisa **Information** 18/6. I Hellas fins det et skriftspråk — dimotiki — som bygger på alminnelig gresk talemål, og det er dette som nå er blitt offisielt språk i skole og administrasjon. Til nå har det offisielle skriftspråket vært et gammelmødig og unaturlig språk, som har vært uforståelig uten særlig opplæring, et elitespråk som er blitt skapt og er holdt i live av en kulturell og politisk overklasse. Et folkelig nasjonalmål (delt i mange dialekter) på den eine sida og et eksklusivt kunstspråk på den andre, har vært grunnlaget for en tospråklighet som har vart ved lenge i landet. Dette har skapt store barrierer i skole og undervisning, presse og litteratur og er av de ting som har gjort at store deler av folket er underutdanna. Det har vært et av de store hinder for at folk skulle kunne delta i mye av kulturlivet og i politisk verksemd. Språktilhøva har i stor grad vært med på å sinke demokratiseringa i Hellas.

Den greske tospråkligheten er kunstig og er opprettholdt ved tvang. De reaksjonære kreftene i landet kunne tidligere utnytte den til sin fordel, og har sjølsagt også kritisert den nye reformen sterkt. Men reformen er alt et faktum, sjøl om mye står igjen for å føre den ut i livet. Det kan ikke skje over natta, men nå begynner den nye arbeidsdagen, og den blir antakelig ikke bare lett. Den første offisielle grammatikk over gresk folkemål kom ut for knapt ett år sia, og det er sjølsagt ennå mye som må gjøres før språkformen kan slå ordentlig igjennom. Men et viktig skritt er alt tatt, og 150 år lang språkstrid er endt med seier for folkemålet.

e a h

Betaling for 1977

Kan noen ha glømt å betale for 1977, eller er betalingsblanketten blitt borte under framsendinga? Opplysning om kontingent og girokonto står på siste side.

Kassereren.

ØSTLANDSK FOLKEMÅL ANNO 1832

I bladet «Folkebladet» kom det av og til stykker på østlandsk bygdemål. I nr. 17 for 1832 stod et stykke av «Ohla i Aasen». Vi trykker her opp slutten av innlegget hans etter bladet **Østagleit** 1924 s. 58—59. I stykket står hl for tjukk l:

«Di Store maa ha mye aa tae sæg in paa, je seer Kvinføhlka døms er saa opstase, at døm inte er betahl't med pæhng, aa de er stor Syn, aa hae døm i detta kalle Lanne, je ville jenne bee, di fæk rejse med de andre Trækfauhle til di varme Lanna, saam passa til det fine Skind; aassaa tohrde vi slæppe aa betahle før Spinning aa Væving tel andre Lan, Boen var nok fornøgd me de saam has Johr aa Buskab unte'n, naar ingen Saammaarfauhl var aa see. De ville være bære, om vi tænkte paa aa ji Lædijængera noe aa jøra; saa di i de mindste tenta Føa aa Klæhr. Mange saanne jønnomløyper Bygdene til Plage aa Skræk, da noen jør, aa noen laavaar vont, aa noa viser dræpannes Vaaben, naar di bli nægte set Tiggeri, aa Døm har Pass fraa Øvriheta aa gaa i Bygdene. Naak dennagongen; før je tahlar likkefram saam ho Moer, før ho har bett mæ, aa inte Knot, utas kunne noen jøra Jeip taa dæ sao.

Ohla i Aasen.»

TAL GÄRNE FOLKMÅL

VÄRMLANNSLAGE
Box 2031, Kalsta

Denne plakaten fant *Knut Western* i Sverige i sommer. Lysner det for folkemålet i Sverige også?

FRIDA ANDREASSEN ETTF.

SKEI — SURNADAL

★
Kolonial — Kortevarer — Manufaktur

Debatten i avisa Dag og Tid om LSS og Noregs mållag

I sommar har det rast ein hissig debatt i spaltene til avisa **Dag og Tid**. Det begynte med at **Hammerfest mållag** vedtaksfesta at nazistar, fascistar og medlemmer av Riksmålsforbundet og av Landslaget for Språklig Samling ikkje hadde høve til å melde seg inn i laget. Alle veit at det står AKP(ml)-medlemmer bak dette vedtaket, og i den debatten som straks tok til, var det også mest erklærte AKP-arar som forsvarte den famøse lovparagrafen. Det blei snart kjent at AKP-arane også ville komme med eit tilsvarande lovframlegg på årsmøtet i Noregs Mållag. Som kjent rakk ikkje årsmøtet å behandle framlegget, men skaut det ut til neste år.

Av dei mange innlegga i Dag og Tid om denne saka (frå nr. 49 og utetter) gir vi her att eit som **Knut S. Vikør** hadde i nr. 54. Dersom debatten held fram utover hausten, vil vi komme attende til han i neste nummer.

EKSKLUSJON AV FOLKEMÅLSFORKJEMPARAR? Av Knut S. Vikør, London, England

Etter Dag og Tid 28. juni har eit mållag i Hammerfest gjort vedtak om ikkje å tillate at medlemmer av Landslaget for Språklig Samling kan vere medlem, på line med Riksmålsforbundet og Norsk Front (!) Om dette er rett, opner det skremmande perspektiv for demokratiet i målrørsla.

Idag er neppe dette noko konkret problem, det er neppe mange medlemmer av LSS i Hammerfest som har søkt om medlemskap. Problemet ligg på den prinsipielle sida, og i spørsmålet om presedens. Naturligvis kan Hammerfest mållag vedta kva lover dei vil, dei kan melde seg inn i Ivar Aasen-sambandet om dei skulle ønske det. Men så lenge dei er medlemmer av landssamskipnaden Noregs Mållag, må dei finne seg i at også lovene deira vert sett i samanheng med heile landet. Og det er mange medlemmer av Språkleg Samling som og er med i Noregs Mållag.

Tilmed er det mange aktivistar mellom dei. Som ein av dei som er medlem av denne nå «forbodne» organisasjonen, og aktiv i målrørsla i mange år, vil eg tillate meg å spørre dei relevante organa i Noregs Mållag (AU eller styre) — kva er dykkar reaksjon på dette vedtaket i Hammerfest? Kvar lokallag lager idag sine egne lover. Men kan — eller heller vil — dei sentrale organa sitte stille og sjå på at ein vesentleg del av medlemsflokkjen i samskipnaden skal stengast ute frå eit av lokallaga? Skal eg — eller andre, tilmed dei som har vore med i styret i samskipnaden i dei siste åra — ikkje ha høve til å drive aktivt målarbeid sa-

man med Noregs Mållag om vi skulle flytte til Hammerfest eller andre stader som måtte innføre liknande lover? Eller skal det opprettast fraksjonsmållag på dei ulike stadene alt etter målsynet til medlemmene? Sjøl om dette berre gjeld eit nytt og lite mållag, krev dette ein reaksjon frå dei styrande organa.

Latterleg tanke

Tanken om at samnorskfolk i Språklig Samling skulle vere fiendar av målrørsla er latterleg. Paragraf 1 i det nye prinsippprogrammet i LSS seier «LSS vil kjempe for språklig samling av det norske folket ved å gi det folkelige talemålet i landet kulturell og sosial oppreising, og ved å kjempe for ett samlande norsk skriftspråk bygd på folkemåla i bygd og by med frihet i ordvalg og med folkeleg uttryksmåte». Om nynorsken heiter det «LSS krevjer reell jamstilling for nynorsk skriftspråk på alle områder i samfunnet» om dialektane «LSS meiner at alle må kunne bruke sitt eige talemål i alle situasjoner, og går mot talemålsnormering i skolen og privat språktvang i yrkeslivet.» Vi målfolk kan stridas mellom kvarandre og med LSS-folk om korleis den samlande norske skriftnormalen skal sjå ut, men at vi er samde om på kva måte han skal byggas opp på det folkelege talemålet slikt det faktisk vert brukt av folk flest, det er klinkande klart.

Meir enn sekterisk

Men om vi ser dette i samanheng med den prinsippstriden vi har hatt oss imellom, som vi nå trudde vi var ferdige med etter det samlande vedtaket i fjor sommar, er dette meir enn sekterisk framferd mot allierte i språkstriden. Det er ein klar framstøyt for å fremje ei splitting i målrørsla, det er ein freistnad for å slå fast at dei som stod på eine sida i prinsippstriden ikkje er gode målfolk, at dei som ser det som viktig å fremje folkemålskampen både i Noregs Mållag og i LSS er falske målfolk.

Her duger ikkje noka løyndarline. Kom fram, de som meiner at folkemålflokkjen ikkje høyrer heime i Noregs Mållag. La oss høyre det rett ut at de vil splitte laget, og prøv ikkje å gå omvegar ved å hogge ut dei som har sendt 30 kr til LSS, Postboks 636, Sentrum, Oslo 1, frå andre folkemålsfolk. (og dermed er oppfordringa sendt til andre i folkemålsflokkjen som ikkje er medlemmer av LSS, korleis dei kan vise sekteristane kva dei meiner)

Til styret i NM

Og til styret i NM kan eg berre ta opp att — vil de sitte roleg og sjå på at ein del av samskipnaden prøver å ekskludere ein annan utan korkje årsmøtevedtak eller debatt i organisasjonen? Korleis kan de då kalle dykk styre for samskipnaden?

BOKMELDING:

BOB DYLAN PÅ BRISKEBY

Knapt noen amerikansk vare har påverka livsstil og uttrykksmåte blant ungdom her til lands så mye som amerikansk populær musikk. Med låt, rytme, tone og språk er den blitt et samlingsmerke for mye av ungdomskulturen vår i de siste par tiåra. Det er ei musikkform som brukas til å skape kontakt og samkjensle hos tenåringane, den forsterker svingningar i drømme- og kjenslelivet, formulerer uklar opprørs-trang og gjør hverdagen mindre keidsam.

Bob Dylan er ein av de som dukka opp i amerikansk visesang og popmusikk på sekstitallet. Han skreiv fleire av sangane som har blitt kjenneteiken på motkulturen fra den tida. Enten de blei oversatt til norsk eller innført på engelsk, glei de rett inn i musikkforbruket her heime. De kunne like godt brukas som tekster om ungdommens glade, men krisefylte liv her som i Amerika. Sangane hans gjorde stader i USA heimekjente for oss, og trulig var det gjennom sånne sangtekster at vi fekk mesteparten av ideane våre om åssen det var å leve i Amerika den gangen.

Nå har Jan Erik Vold oversatt ein god del sanger som Dylan skreiv fram til 1971. I **Bindestreken** sier han at Dylan bør ha ein plass i rekka av gode amerikanske diktere. Det kan så være. Sjøl synes jeg at Dylan, i alle fall uten musikk, ofte blir for pratesjuk og rastlaus. Med få unntak, som til dømes i «Balladen om Hollis Brown», renner sosial kritikk ut i det sentimentale. Stadig er han på leiting. Først og fremst etter drømmekvinna, eller dama i regn om du vil. På et djupare plan ser han seg om etter et Amerika der han kan kjenne seg att. I Dylans Amerika har byråkratiet og dei frie kapitalkreftene makta. Her lever det sukkersøte side om side med aukande krigsindustri. Det er ei surrealistisk skildring av et galehus, der det eine bilde følger etter det andre uten indre sammenheng. Ønsket han kommer med i «Hei, Mr. Tamburinmann» om at «vettet mitt skal ta og samle seg» er sikkert oppriktig meint. Ut av overflateverda kommer han helst ved å trekke kumlokket over seg. I ei vise drømmer han seg ut av Amerika. På veien utover havet støyter han på Columbus, som blir ønska lykke til. Dylan har alt vært der og sett seg om.

Sjøl om visene er knytta til Dylan og et amerikansk miljø, har Jan Erik Vold ofte valgt å skrive det heile om til ein norsk sammenheng. Når Dylan bruker «Louisiana» for å antyde ein plass langt unna, oversetter Vold til «Bakfjord» på godt norsk. Både «Memphis» og «Briskeby» forbinder vi med blues, så det er et godt skifte. Det å ri «into Omaha on a horse» gir rett nok ikke de samme assosiasjonene som å ta bussen «til Sørkedalen». Men når vi likevel skal skifte fra Dylan til Jan Erik Vold, så gjør den siste seg sikkert best på bussen.

Stundom er det vanskelig å vite hva for ei språk- og kulturverd sangane er meint å gå ut ifra. Jan Erik Vold har lagt opp til et slags norsk ungdomstalemål. Ofte har han full klaff med det, så som i «D' er ei ny tid som tar over.» Det er også blitt meir tæl i «Svaret det svever i det blå» enn i den tidligere norske omsettinga. I ein annan sang blir «keep a clean nose» til

«still med reint mjæl i påsan.» Bedre enda er «jeg har hue over kanten, men så har jeg ikke mer» for «I'm down on my knees. An' I ain't got a dime.» Men andre stader er det mindre godt. I titteldiktet der Dylan har «everybody must get stoned» har Jan Erik Vold «hele folket må bli steine.» Det virker som om han har prøvd å få fram det mangetydige i originalen uten å få det til på norsk. Hos Dylan kan «stoned» her bety steina, forsteina eller aller helst full, berusa, ekstatisk. I «Akkurat som ei dame» har «she breaks just like a little girl» blitt heilt ødelagt med «hun knekker/lekker/sprekker som et lite kjei.»

Av og til blir ungdomstalemålet i teksta nærmere situasjonsbestemt og avgrensa til språkformer som nordmenn er tenkt å bruke når de er påverka av Dylan eller anna amerikansk musikk. Da dukker blandingsformene opp sånn at ein må forstå engelsk for å ha noe utbytte. Det styrker mistanken om at boka er meint for dei innvidde. Her ligger amerikansk og norsk opplevingsmønster tett opp imot hverandre. Fleire engelske ord går rett over i den norske versjonen, så som «spille soft» (forsiktig), «tørne off» (skru av) og «fått inoff» (nok). Det siste dome med rett omsetting engelsk lydbylde virker uvanlig og komisk, men slik er det vel meint å være. «Hale i land kicks», veit jeg ikke hva betyr på norsk.

Jan Erik Vold bruker til og med engelske ord i si norske tekst som **ikke** står i originalen. Han oversetter fra engelsk til engelsk og sender det ut som norsk. Særlig har det skjedd med mange verbaluttrykk. Det viser hvor sterk gjennomslagskraft engelsk har i sammenhenger som disse. Her er noen dome fra omsettinger til engelsk-norsk: «steppa ned» (gå), «har digga det» (skjønt), «få speede» (fart), «du er down» (nedfor), «joina køen» (slutte seg til), «hun er sorry» (lei seg), «å legge bleim på» (kritisere), «mista gøtsen min» (motet), «taite'n til» (tette), «blir du bigg» (stor), «legge bigge planer», «livet er en flopp» (vits), «snakker streit (rett ut), «ta det streit». Jeg er ikke sikker på om jeg skjønner hva «streite ut en grei» betyr på norsk. I det heile tatt er dette for sære og slappe omsettinger. Slikt bør stoppas i tide.

Boka er til stor nytte for dei som nå er over tretti og som gjerne vil sitte og mimre om Dylan. Den er også ei brukbar hjelpebok til undervisning i amerikansk kultur, og nyttig for å studere omsetningsvan-sker fra engelsk til norsk. Sangene skal også kunne synges. Det har jeg ikke prøvd. Her og der støtter den opp om det vi har stadfesta om folkelig talemål, men om vi bruker boka, synder vi grovt mot § 8 i det nye prinsippprogrammet. Og det skal vi være forsiktede med. Kan hende er amerikaniseringa av språket kommi så langt at vi i framtida må ta kampen opp med fleire slike dokument.

Bob Dylan, **Damer i regn**: 70 sanger på norske ved Jan Erik Vold
Den norske Bokklubben, 1977.

Øyvind Gulliksen

MAMMON, URBAN OG SPRÅKSTRIDA

En samtale med Kristian Strømshaug om folkemål i Østfold

Ved Øyvind Gulliksen

Kristian Strømshaug er født i 1921 i Råde i Østfold. Han tok til med å samle tradisjon og målføre fra Østfold alt i 1950-åra. Dette gjorde han av eigen interesse når han kunne ta seg fri fra arbeidet som bonde. Nå er han tilsett ved Borgarsyssel museum i Sarpsborg, der han mellom anna har ansvar for et tradisjonsarkiv for Østfold. Som det går fram av denne samtalen, interesserer Strømshaug seg ikke bare for lokal språkhistorie. Han går aktivt inn for folkemålsformer i dagens språkbruk, og det både i tale og skrift.

ØG: Synes du at kampen for folkemål i Østfold alt er blitt et museumsforetak, Kristian Strømshaug? Er det håpløst å stå på ei folkemålslinje i praktisk språkpolitikk i dag?

KS: Nei, språkarven vår her i Østfold skal òg berast fram like rik som vi sjøl har fått han, og det er nå mest utafor museet at den formidlinga skjer. «Jir'u dæ, har'u tapt», sier ordtaket. Det er jamt og trutt arbeid som skal til her som med så mykje anna. Om vi til dømes får inn målføre i skolen, vil det bli akta for eit mål som det retteleg er og ikkje for forkvakla skriftmål som mange held det for nå.

ØG: Åssen vil du karakterisere folkemål i fylket ditt? Du sjøl bruker Råde-mål. Synes du det er skilnader i språkbruk i dag mellom industrimiljøet langs kysten og jordbruksmiljøet lenger inne? Trur du industrialiseringa har gjort det vanskelig for folkemålsformer å overleve?

KS: Det er mykje godt og gamalt folkemål som ligg bortgjømd. Det tar ikkje skade av å bli brukt. Tvert om. Det ville gjera målet her rikare og føre til at grensene for nynorsk blei vidare enn tilfelle er nå. Det er nok så at målet held seg best i det gamle bygde- og fiskarmiljøet. Dei som bur borte frå store senter og byar ligg mindre under for språkpresset

frå den kommersialiserte ukulturen. I den er det mykje som ikkje har heime her. Særleg blåser denne vinden frå engelsk-amerikansk språkkultur med jukeboksar og pop. I radio og fjernsyn og i det skriftspråket som stort sett blir brukt offisielt er det mykje av dårleg mål. Det er det som er ille, men eg synes òg at industrialiseringa ofte bryt med gamal arv og brukar det som kjem.

ØG: I hvor stor grad blir folkemålsformer brukt i skrift og tale i lokalmiljøa du kjenner til? Jeg tenker særlig på skole og lokalaviser.

KS: I skrift er det svært lite.

ØG: Synes du sjøl det er vrient å bruke folkemålsformer i skrift?

KS: Nei. For min eigen del er det det som er lettast og best å bruke. Folk flest er ikkje vant med å se det i skrift, så da verkar det kanskje litt vanskelig med det same, men når ein får prøvd det litt, går det gjerne bra.

ØG: Åffer synes du det er så viktig å få høve til å bruke sitt eige mål og målformer i skrift og tale?

KS: Det er ei vesentlig side av kulturarven vår. Målet bærer tanken fram. Ord og innhold går i eitt som skinnen fylgjer skrotten. Det er ille at dette er snudd om slik at når folk trur at målet er lite verdt, så trur dei au at det ikkje er fint nok til å brukast i ord- og tankeutveksling. Med omsyn til tradisjonen, så skal den førast fram på det målet den er vokse fram på, elles er det ingen tradisjon.

ØG: Som deg er jeg interessert i forsøk på å få former fra det talemålet ein er vokst opp med over i skriftforma sånn at ikke skriftmålet blir kunstig ved at ein stadig vekk må skifte ham når ein skriver. Hva slag vansker støyter du på i skrift? Jeg tenker både på bøyingsformer og ordvalg.

KS: Det som er vanskelig er å få folk til å forstå

at vi har eit mål her òg. Motvilje og for liten kjennskap er dei største hindringane. Noen få forstår det kanskje litt dårleg, men verre er dei som ikkje vil forstå det. Over store delar av Austlandet ligg språkformene nær opp til nynorsk, og norske målføre er sider av nynorsk talemål. Ei lita målføreprøve frå heimbygda mi, Råde, kunne vera godt nok døme på det. Men mot oss står eit sterkt press for å einsette målet etter eit konservativt bokmål med ope rom for alt framandt. Og dei har Mammon på si side. Han og Urban er etter mi meining dei verste motmennene våre.

ØG: Ja, det er ofte greitt nok å bruke folkemålsformer til eige bruk, men i ein større sammenheng kan det bli vanskelig. Synes du pressa er med på å undertrykke et slikt folkelig mål?

KS: Ja. For ein som er vokse opp i ei norsk bygd er det meire rimeleg å gå ut frå målføret der. Det er arven vår eigen. Men det ein lever i og har ikring seg dagleg, merkar ein liksom ikkje at er noko å ta vare på. Målet er godt nok, det spørst om vi er gode nok til å bruke det. Både Urban og Mammon blandar seg i moderne språktvang og gjer heile landet fatigare. Og det står ikkje berre om ordvalg, men om muntleg stil i skriftspråket au. Den muntlege stilen er eit fint instrument. Når ein på trykk ein sjeldan gang ser omskrivingar av lokalmål, så er det for å gjera det «morsomt», noko til å halde gjøn

med. Det blir ikkje akta som den fine reidskapen det er for å bera tanken fram.

ØG: Du nevnte skolen i stad. Meiner du at ungane skal lære å skrive på målføret sitt i de første klassene?

KS: Dei må få større kjennskap til sitt eige målføre og få høve til å skrive det og til å tala det i skulen. Det er bakvendt at ein skal bruke mange år av levetida si på å lære utanlandske språk, og så ikkje få vite noe om sitt eige målføre. Sjøl har eg hatt berre riksmål i skulen og fått meir enn nok av det. I mangt går det dessverre den galne vegen. Det nye som kjem inn i bygdene blir norm for bygda, i staden for at det gamle i bygda blir norm for det som kjem inn. Det er vel fordi det som kjem inn utafra har større sosial status. Det skal vera grummare og finare enn det vi har sjøl. Dette har verknader for språket au.

ØG: Du trur ikkje det blir språklig anarki av dette da?

KS: Nei, det er eg ikkje redd for. Det er betre å vera seg sjøl enn noko anna. Det er noko gale fatt når det tar på å bli lettare å skjønna engelsk enn sitt eige mål. Vi er født som orginalar, og skal ikkje pressast inn til kopiar. Heller ikkje med omsyn til språket er det til mun å bli stua inn i ei osteform der alle skal vera like. Det er ein rikdom i skiftinga vi har i målføra våre som det er vel verd å la leva vidare i landet. Og her er sjølsagt Østfold med òg.

Godbit om „Uttaleordliste for norsk riksmål”

På tredjesida i Dagbladet 4. mai 1976 kunne vi lese følgende kostelige kommentar til de «riktige» uttaleformene riksmålsfolka nå lanserer ved sin snart 70-årige professor Borgstrøm:

Ikke retttere enn vårt folkelige øre oppfatter det, hører vi nå mer og mer uttalen skjær-torsdag og lang-fredag, med trykk på skjær og lang. Dette er da i motsetning til en åpenbart mer alderdommelig uttale skjærto'rsdag og langfre'dag, med trykket på midtstavelsen.

I radio i påsken hørte vi stadig NRK-medarbeiderne bruke den første uttalen, som er stadig vanligere nå. Og jammen hørte vi biskop Lønning gjøre det samme. I påske-radioen.

Men dette er ikke pent og dannet riksmål, skal vi tro Aftenposten. Og det skal vi vel? For i Aftenposten trykket de for litt siden opp hele den kondi-

sjonerte «Uttaleordliste for norsk riksmål» som professor Carl Hjalmar Borgstrøm har laget, og som med det første skal utgis i bokform av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Og der er det ikke noe tøys med folkelige språkendringer eller moderne uttale-utvikling og alskens forrående styggedom. Ikke noe vakling og valg der i gården, nei.

Skjærto'rsdag skal det hete på pent riksmål, fastslår både den lærde professoren og det tertefine Akademiet. Ikke noe nymotens slinger i gammel wienervals (slottsball, antagelig, med kadetter og sånt).

Så får det ikke hjelpe at de ikke vet bedre, biskop Lønning og NRK-folka. Men det er fortlivende at vi ikke kan få stanset forsimplingen av vår fine gamle kultur?

Joh.

OM „HOVEDFORMER“, „JAMSTILTE FORMER“ OG „SIDEFORMER“ I SKRIFTNORMALENE

EN HISTORISK OVERSIKT

Av Ernst Håkon Jahr

Innafor de to skriftnormalene vi har i dag, fins det former med ulik status. Vi snakker om «hovedformer», «jamstilte (hoved)former» og «sideformer». Sideformene blir også ofte kalt for «klammeformer» fordi de er markert i ordlistene i skarpe klammer (hakeparenteser).

Sideformene har lågere status i skriftmåla enn hovedformene fordi de ikke kan nyttas i lærebøker som skal godkjennes av KUD. Vi snakker om en trangere «læreboknormal», som omfatter alle formene i ordlistene unntatt dem som står i klammer (altså sideformene), og ei videre norm, som også omfatter klammeformene. Det er blitt vanlig å referere til denne videre norma som «rettskrivinga». Vi har altså et system bestående av ei snevrere og ei videre ramme, den snevrere med bare hoved- og jamstilte former (= «læreboknormalen»), den videre med påplussing av sideformene (= «rettskrivinga»).

Eksempler på de ulike formene

I Bokmål

1. Enkeltformer

- a) Hovedform (uten noen jamstilt form eller sideform):
hva
- b) Hovedform med jamstilt form, dvs. jamstilte hovedformer:
hvordan, åssen
- c) Hovedform med sideform:
hvor, [kor]
- d) Hovedform med flere sideformer:
hvorfor, [korfor], [åffer]
- e) Jamstilte hovedformer med sideform:
bunn, botn, [bonn]

2. Systemdrag

- a) Jamstilte hovedformer:
Pret. av sv.v. l.kl. på **-et** eller **-a**
- b) hovedform med sideform:
Inf.ending: **-e**, **[-a/-e]**

II Nynorsk

1. Enkeltformer

- a) Hovedform (uten noen jamstilt form eller sideform):
kva
- b) Hovedform med jamstilt form, dvs. jamstilte hovedformer:
da, då

- c) Hovedform med sideform:
no, [nå]
- d) Hovedform med flere sideformer:
korleis, [koss], [hossen], [hoss]

2. Systemdrag

- a) Jamstilte hovedformer:
Sup. av st.v. på **-e** eller **-i**
- b) Hovedform med sideform:
Refl.v. på **-ast**, **[-as]**
- c) Jamstilte hovedformer med sideform:
Inf.ending: **-a**, **-e**, **[-a/-e]**

Dette systemet er i dag godt innarbeidd, men er egentlig ikke eldre enn fra 1938. Før 1938-reforma hadde vi ikke det hierarkiske systemet i skriftnormalene som vi har i dag. Derfor er det uheldig at det systemet vi har nå, i språkhistoriske framstillingar ofte blir projisert bakover på forholda også før 1938, f. eks. på 1917-rettskrivinga. Skal en få ei rett forståing av de systema som blei brukt i tida før 1938, er det ofte mer forvirrende enn oppklarende å bruke den nåværende strukturen i beskrivelsen. Systemet i dag blei nemlig i si tid konstruert som svar på de problema som var skapt av de tidlige systema.

Her skal jeg gi en oversikt over forholdet mellom parallellformer i skriftmåla fra 1893 — da de første parallellformene kom inn — og til det nåværende systemet blei innført i 1938.

Prinsippet med parallellformer var egentlig en nokså naturlig konsekvens av den språkpolitiske situasjon vi hadde i førige århundre. Iallfall måtte Knud Knudsens fornorskinglinje nødvendigvis føre til det. Ivar Aasen derimot var egentlig prinsipielt motstander av et system med parallellformer. Når det likevel etter hvert er kommet så mange dobbeltformer inn i nynorsken, henger det sammen med den normeringspolitikken som er følt i vårt hundreår, med «geografisk» utviding av nynorsknormalen. Måltilfang fra stadig større områder av landet har fått plass i normalen, med mange parallellformer til følge.

Offisielt godkjente parallellformer fikk vi først i «det almindelige bogsprog» i 1893 da KUD godkjente en del former i Nordahl Rolfsens lesebok (1892) som brukelige i elevenes skriftlige arbeider. Vi kan kanskje beskrive dette med vår term «sideform», dvs. klammeform, idet disse formene (det var snakk om en forsiktig fornorsking) ikke blei tillatt for andre enn skoleelever. Men de nåværende sideformene har likevel et større nedslagsområde enn disse sideformene

fra 1893, siden sideformene i dag i tillegg til av skoleelevene også kan nyttes f. eks. av folk i sentraladministrasjonen og i NRK.¹⁾ Helt parallelt med våre sideformer stod altså ikke de parallellformene KUD godkjente i 1893. Når KUD fant å måtte godkjenne at disse formene blei brukt i elevenes skriftlige arbeider, var grunnvinga reint pedagogisk. Siden formene fantes i barnas lesebok, var det uheldig å nekte barna å bruke dem.

Det viktigste ved godkjenninga i 1893 var at *prinsippet om valgfrihet* mellom ulike former dermed var innført. Foreløpig gjaldt det riktignok bare for det «almindelige bogsprog», for lm. fikk vi først noe tilsvarende i 1910.

En annen form for sideform fikk vi imidlertid i lm. i 1901, samtidig med at Hægstad-normalen blei autorisert som offisiell norm for landsmålet. Flertallet i den nemnda som gjorde framlegg om landsmålsnormalen, hadde gått inn for den såkalte «midlandsnormalen».²⁾ Samtidig som KUD autoriserte Hægstad-normalen, godkjente de også midlandsnormalen som «sideform». Dette var en helt spesiell slags sideform i og med at den gjaldt en hel normal ved sida av den normalen som gjaldt som «hovedform». En kunne altså ikke plukke ut enkeltdele av midlandsnormalen (f.eks. kløyvd inf. eller supinumformer på -i) og bruke dem i hovedvarianten (Hægstad-normalen). Det vi fikk i lm. 1901 har ingen parallell i dag, men som vi skal se, var KUD inne på samme linje i 1917.

Når jeg her har brukt «sideform» om midlandsnormalen, er det i samsvar med flere språkhistoriske framstillinger.³⁾ Men det er en uheldig språkbruk. Bedre er det å si at KUD i 1901 godkjente to *varianter* av lm., der den ene var hovedvarianten og den andre var en sidevariant som i status stod likt med de nåværende klammeformer. Vi kunne kanskje markere det slik:

1901 lm.: Hele Hægstad-normalen, [Hele midlandsnormalen]

Dette var ei løysing som målrørsla alltid seinere har motarbeidd. Tendenser seinere til å splitte normalen opp i (konkurrerende) landsdelsvarianter har vært sett på som en fare for sjøve ideen bak landsmålet: ett samlende skriftmål for målføra i landet. 1901-systemet fikk da også svært lite å si for den videre utvikling i landsmålet. Det synet at det er én normal, men med diverse mulige parallellformer og sideformer, har vært nokså enerådende for lm. seinere. (Men jfr. nedafor om 1917-normalen.)⁴⁾

Sideformer av 1893-typen fikk lm. i 1910, da KUD godkjente en del former til bruk i elevenes skriftlige arbeider, men ikke ellers. Ei nemnd hadde året før gjort framlegg om disse formene, som for det meste betydde ei tilnærming til riksmålet samtidig som det var former som var vidt utbredte i målføra. Disse formene kommer altså nær det vi i dag ville kalle klammeformer, men var altså bare berekna på skoleelever og hadde såleis et mindre bruksområde enn våre klammeformer.

1907-reforma i rm. inneholdt ei rekke parallellformer. Og disse formene var ikke begrensa bare til skoleelever. De skulle gjelde alle. I vår terminologi var de jamstilte hovedformer, sideformer (klammeformer) i vår tyding av ordet fantes ikke i 1907-normalen. Det at det var så mange parallellformer blei imidlertid oppfatta av lærebokforfatterne som problematisk. Det var ønskelig — mente de — å ha en ensarta språkbruk i lærebøkene i skolen. Det blei derfor satt opp en læreboknormal der en valgte ut ei form blant parallellformene som blei anbefalt brukt i lærebøker. På den måten kan vi si at en etter 1907 allikevel kom fram til et system som er parallelt med vårt. For lærebokforfatterne gjaldt ei engere norm, for alle andre ei videre. Men dette systemet blei ikke markert i ordlistene og grammatikkene slik som nå.

Virkelig problematisk blei forholdet imidlertid med

reforma i 1917. Systemet som blei resultatet av denne reforma, er på mange måter forvirrende, og var i samtida en stadig kilde til diskusjon og strid. Lærere, språkpolitikere og allmenheten for øvrig kasta seg ut i utallige avisdebatter om dette til langt ut i tjuetåra. Synet til rettskrivingskomiteen som la fram innstillinga til reforma, var klart nok. Men en uheldig eksemplifisering av reforma bak i «Indstilling 1917» var utgangspunktet for problema.

Komiteen opererte med obligatoriske og valgfrie *forandringer* i forhold til de tidligere normalene (Hægstadnormalen for lm. og 1907-normalen for rm.). De obligatoriske forandringene var de som alle måtte godta. Det var de endringene som var minst radikale i forhold til den eldre skrivemåten. De valgfrie forandringene var radikalere i forhold til de gamle normalene. Disse endringene gikk lenger i retning av «folkemålet» (for rm.) og østlandsmåla (for både rm. og lm.) og dermed samling av de to målformene. Meninga var at det skulle være et reelt valg blant de ulike ordformene, dvs. at det (som i 1907) var snakk om jamstilte former, ikke sideformer (med lågere status i normalen).

Bak i innstillinga gav 1917-komiteen prøver på de skriftnormalene den foreslo. Forma komiteen valgte å gi disse prøvene, var svært uheldig. For rm. satte den opp to prøver, ei med bare obligatoriske forandringer og ei med så radikale former som mulig innaforslaget, dvs. med maksimumsutnytting av de valgfrie forandringene. For lm. var prøvene tilsvarende. Prøva med maksimumsutnytting av valgfrie forandringer i lm. viste hvor nært lm. nå skulle kunne skrives det rm. som også gjorde full bruk av de valgfrie endringene.

Det var lett å tolke dette som et forslag om 4 normaler, og det blei da også gjort. I KUDs foredrag til den kongelige resolusjonen 21. des. 1917, som bestemte at reforma skulle gjennomføres, var det snakk om ei «valgfri» rm.-form og ei «valgfri» lm.-form som en kunne velge ved sida av de «obligatoriske» variantene.⁵⁾ Det depte her er inne på, er noe tilsvarende 1901-løsninga for lm., men da blei altså midlandsnormalen valgfri normal med lågere status enn hovednormalen. 1917-reforma skulle gjennomføres i statsadministrasjonen på den måten at en kunne velge enten den ene varianten eller den andre i hvert mål.⁶⁾

Dette gikk klart på tvers av intensjonen med de ulike formene, men ikke desto mindre blei det den vanligste måten i samtida å oppfatte reforma på. Den radikale varianten blei fram til 1920/21 innført i skolene i flertallet av riksmålskretsene i landsfolkeskolen.⁷⁾

Praksis blei slik at der den radikale varianten var vedtatt lagt til grunn for morsmålsundervisninga, der blei de mer konservative formene helt forbudt. Og omvendt: der den mer konservative varianten blei brukt, der var de radikale formene forbudt.

Denne bruken av rm.-rettskrivinga av 1917 er det umulig å beskrive med våre begreper «hovedformer» osv.

I de områdene der de såkalte «valgfrie» formene blei brukt, var disse formene obligatoriske, og de såkalte «obligatoriske» formene var forbudt. Ordbruken var såleis uhyre lite dekkende for de faktiske forholda. Det er ofte blitt framstilt slik at de valgfrie formene (som opprinnelig av rettskrivingskomiteen altså blei kalt «valgfrie forandringer»), tilsvarte våre sideformer, men det er galt.⁸⁾ Meninga fra rettskrivingskomiteen var heller at formene skulle være jamstilte hovedformer, som f.eks. alle skulle kunne nyttes i lærebøker for skolen. Dette kan vi se av den måten komiteen behandla kravet om kløyvd infinitiv i lm.

Komiteen hadde ikke foreslått kløyvd inf. i innstillinga si, men fikk krav fra østlandsmålmenn og fra organisasjonen Østlandsk reising om å godkjenne den som valgfri form.⁹⁾ Komiteen (som fortsatte å fungere

også etter 1917) avviste kravet med den begrunnelsen av hvis kløyvd inf. blei valgfri form i lm., ville den også kunne brukes i lærebøker. Og bruk av kløyvd inf. i lærebøker ville lett skape vansker og rot, hevda komiteen.¹⁰⁾ Østlandsk reisning og østlandsmålmennene slo seg imidlertid ikke til ro med svaret, og i 1919 gav komiteen ei presisering av synet sitt. Det viste seg da at komiteen ikke hadde ment at skoleelever ikke skulle kunne bruke kløyvd inf. i skriftlige arbeider. Tvert om burde elevene ha lov å bruke denne infinitivform.¹¹⁾ Vi kan derfor si at kløyvd inf. kom inn i rettskrivingsnormalen for lm. i 1919 som «sideform» i samme tyding av ordet som sideformene i rm. i 1893 og i lm. i 1910 (jfr. ovafor). Men kløyvd inf. blei altså ikke «valgfri» form, fordi valgfrie former liksom de obligatoriske formene etter komiteens mening var lærebokformer.¹²⁾

I lm. fikk vi ikke den skarpe delinga i to atskilte varianter som vi fikk i rm. Rett etter 1917 var det riktignok tilløp til det. Flertallet av de mange skolekretser som i åra 1918—20 gikk over til lm., gjorde nemlig vedtak om å legge den «valgfrie» lm.-forma til grunn. Da dette blei kjent i 1920,¹³⁾ kritiserte sentrale målfolk denne tendensen skarpt i flere artikler og innlegg i målavisene. De avviste helt at det skulle være to lm.-varianter. Det var bare én lm.-normal, men denne normalen hadde mange valgfrie (d.v.s. jamstilte) former som en kunne bruke når talemålet (eller noe annet) tilsa det.¹⁴⁾ Dessuten hadde lm. også — som vi så ovafor — iallfall ei viktig sideform, nemlig kløyvd infinitiv.

Også etter 1917 blei det laga læreboknormaler (som i 1907 for rm.). For rm. førte dette til ytterligere forvirring om hva som lå i begrepet «obligatorisk form». En del framtrepende skolefolk ville nemlig bruke betegnelsen «obligatorisk» om formene i læreboknormalen.¹⁵⁾ Mot denne oppfatninga vendte de aktive riksmålsfolka seg. De mente at «obligatorisk» bare skulle nyttes om former som i minst mulig grad var endra i forhold til 1907-rettskrivinga.¹⁶⁾ For dette hadde de opplagt støtte i innstillinga fra rettskrivingskomiteen, som altså brukte formuleringa obligatoriske forandringer om de minimumsendringene i forhold til 1907-normalen som alle måtte godta. På den annen side følgte de lese- og lærebøker som kom ut «med obligatoriske former», den læreboknormalen som var foreslått, og den gikk på en del punkter litt lenger enn minimumsendringene.¹⁷⁾

Som om ikke alt dette skulle være nok, bidrog de mange regjeringsskiftene i 1920-åra til ytterligere forvirring. Venstre regjeringer veksla med Høyre-regjeringer, og de forskjellige kirkestatsrådene sendte ofte ut rundskriv om fortolkning og bruk av de obligatoriske og valgfrie formene som stod stikk i strid med hverandre. F. eks. godkjente KUD i 1920 — under leiing av en Høyre-statsråd — ei ordliste med «obligatoriske» rm.-former der prinsippet var å avvike minst mulig fra 1907-rettskrivinga.¹⁸⁾ Denne ordlista stod da i motstrid til andre ordlister med «obligatoriske» former, fordi de andre ordlistene følgte den foreslåtte læreboknormalen. Denne ordlista blei en virkelig salgssuksess fordi riksmålsrørsla kjempa den fram til bruk i mange skoler og fordi seinere Venstre regjeringer nekta å autorisere andre ordlister som var laga etter samme prinsippet.¹⁹⁾ Denne ordlista var derfor den eneste på markedet som var autorisert av KUD og som bare gav opplysninger om de mest konservative formene i riksmålsnormalen.

Det skulle være innlysende at dette systemet (hvis vi kan bruke et slikt ord her!) umulig kan beskrives med vårt nåværende system av hovedformer osv. I prinsippet skulle de såkalte obligatoriske og valgfrie formene fritt kunne brukes om hverandre av den skrivende, og rettskrivingskomiteen gjorde fram til 1925 stadige forsøk på å få slått fast et slikt prinsipp.²⁰⁾ Men som vi har sett, var bruken helt annerledes. For

mange stod rettskrivingskomiteens syn som uttrykk for det reine anarki og som pedagogisk helt forkastelig.

Det var denne forvirrende og for alle parter uoversiktlige situasjonen som lå bak det ønsket om ei nedskjæring av antallet dobbeltformer som kom til uttrykk i annen del av mandatet til rettskrivingsnemnda i 1934. Nemnda skulle «på norske folkemåls grunn» foreslå tilnærminger mellom nynorsk og bokmål, og dessuten skjære ned på antallet parallellformer i målformene.

De to punkta i mandatet var vanskelig å forene, men den løsinga en blei stående ved, var det prinsippet og den strukturen vi har i skriftnormalen den dag i dag. Skulle tilnærminga mellom målformene holde fram, måtte det bli mange parallellformer. Men ved at systemet med sideformer (klammeformer) blei innført, kan en likevel si at antallet dobbeltformer blei redusert. Formene blei skilt m.h.t. den status de skulle ha i normalen, og dette var — som et gjennomført prinsipp — noe helt nytt. Som vi har sett, hadde vi også tidligere hatt tilløp til slike sideformer (i 1893 for «det alm. bogsprog» og i 1910 for lm.), men ikke som et ledd i struktureringa av formene i hele normalen.

NOTER

- 1) Egentlig var det også i 1938 bare snakk om skoleelevene når det gjaldt sideformene. Men utviklinga seinere er gått i den retning at sideformene kan nyttes av flere. 11/1 1977 sa t.d. kirke- og undervisningsministeren (Kjølvs Egeland) i en interpellasjonsdebatt at hele rettskrivinga (dvs. også sideformene) blei brukt i statsadministrasjonen og i NRK. Et rundskriv fra 1959 om at bare læreboknormalen skulle nyttes i statstjenesten er dermed i realiteten satt ut av kraft. (Se «Forhandlinger i Stortinget» (1977) nr. 143 (for 11.1.77), s. 2230.)
- 2) Om innholdet i Hægstadnormalen og midlandsnormalen, se f. eks. Einar Haugen: *Riksspråk og folke-mål* (1968) s. 34ff.
- 3) F. eks. F.-E. Vinje: *Et språk i utvikling* (1973) s. 210.
- 4) Jfr. også det skrivet «Bymålslaget» sendte til «Den departementale rettskrivingsnevnd av 1934» 27. mai 1936 (sitert etter D. A. Seip *Språklig omvurdering i norsk språkutvikling*, Oslo 1937, s. 25f): «På møte igår vedtok styret for Bymålslaget enstemmig å be nevnden drøfte muligheten av å stille op en fullstendig fellesform for de to skriftmålene i Norge på grunnlag av det mest utbredte folkemål. En slik fellesform måtte være valgfri sideform til begge mål, en samlingsform for dem som ønsker slik samling; og den kunde være 'bimål' for dem som helst vil holde fast ved sitt vanlige skriftmål til hovedmål.»
- 5) Se Dag Gundersen: *Fra Wergeland til Vogt-komiteen* (1967) s. 85. Hele KUDs foredrag er gjengitt s. 78—88.
- 6) Dag Gundersen: *Op. cit.* s. 86.
- 7) Se kap. IV i E. H. Jahr: *Østlandsmåla fram! Ei bok om rørsla Østlandsk reisning*. (1977. Under trykking.)
- 8) Alf Hellevik skriver t.d. i artikkelen «Forholdet mellom hovud- og sideformer i rettskrivingsnormalen» i *Språknytt* 1974, nr. 4, at «nemninga valgfrie former for det meste vart liketydig med tillatne radikale sideformer». Hellevik ser da de valgfrie formene i forhold til de formene som blei anbefalt brukt i de læreboknormalene som blei utarbeidd (jfr. nedafor). Men dette gjaldt bare språket i lærebøker (altså ikke f. eks. i abc- og lesebøker), og ikke språket i f. eks. elevenes skriftlige arbeider. Tvert om var det som nevnt slik at det var et enten- eller m.h.t. to ulike varianter av skriftnormalene (i begynnelsen — til ca. 1920 — både i lm. og rm., seinere bare i rm., jfr. nedafor).

Forts. neste s.

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Postboks 636, Sentrum Oslo 1.
Medlemspenger, kr. 30,— pr. år.
Postgiro 5163787

Leiar: Geirr Wiggen,
Strandstykket 67,
2400 Elverum.

AV INNHALDET:

Litteraturprisen for 1977 til Gutorm Gjessing . . . . . s. 1	Debatten i avisa Dag og Tid om LSS og Noregs Mållag . . . . . s. 9
Landslaget for språklig samling og Noregs Mållag (leiar) . . . . . s. 2	Bokmelding: Bob Dylan på Briske- by. Av Øyvind Gulliksen . . . . . s. 10
Retting til prinsiprogrammet . . . . . s. 2	Samtale med Kristian Strømshaug om folkemål i Østfold. Ved Øyvind Gulliksen . . . . . s. 11
Om språket i noen barnebøker som er omsatt fra engelsk. Av Øyvind Gulliksen . . . . . s. 3	Godbit om «Uttaleordliste for norsk riksmål» . . . . . s. 12
Høyre- og ALP-kandidater enige i riksmålsreaksjonens krav . . . . . s. 7	Om «hovedformer», «jamstilte for- mer og «sideformer» i skriftnor- malene. En historisk oversikt. Av Ernst Håkon Jahr . . . . . s. 13
Bibelsk språkbruk. Av Thomas Refsdal . . . . . s. 7	
Framgang for folkemålet i Hellas s. 8	
Østlandsk folkemål anno 1832 . . . s. 8	

Fra s. 15. . .

⁹⁾ Se bladet *Bonden* (Lillehammer) 16/1 og 27/2 1918.

¹⁰⁾ Se *Bonden* 24/4 1918.

¹¹⁾ Se *Bonden* 10/1 1919.

¹²⁾ Det er derfor galt når Einar Haugen, *Op.cit.* s. 102 skriver at kloyvd inf. blei «jamstilt» i 1917. F. E. Vinje, *Op.cit.* s. 250 har samme feil.

¹³⁾ Se Edvard Os' artikkel «Det botnlause rotet» i *Dagbladet* 2/10 1920.

¹⁴⁾ Se f. eks. Olav Midttun i *Den 17de Mai* 1/11 1920.

¹⁵⁾ Se f. eks. Torgeir Krogsrud i *Skolebladet* 2921, s. 124.

¹⁶⁾ Se f. eks. *Skolebladet* 1921, s. 233.

¹⁷⁾ Se *Den nye rettskrivning i lærebøkene*, Kra. 1918, som var utarbeidd av en komite nedsatt av «Fagforfatternes forening».

¹⁸⁾ Hans Waale: *Ordliste, ny rettskrivning, obligatoriske former*, Kra. 1920. Autorisert av KUD til bruk i folkeskolen i skriv av 11/12 1920 (jfr. *Skolebladet* 1921, s. 48.)

¹⁹⁾ Se f. eks. *Skolebladet* 1921, s. 650.

²⁰⁾ På forespørsel fra daværende ekspedisjonsjef i KUD, Per Vigstad, skreiv rettskrivningskomiteen denne redegjørelsen (sitert etter *Norsk Skoletidende* 1925, s. 75): «Hr. ekspedisjonschef Per Vigstad. På Deres spørsmål om hvorvidt 'de såkalte valgfrie former er valgfrie i den betydning at de kan anvendes ved siden av de obligatoriske eftersom det passer med stilemnets beskaffenhet,' skal rettskrivningsnevnden for riksmaal uttale: Både i 'Indstil-

ling' fra Rettskrivningskomiteen (1917) og i 'Regler og ordlister utarbeidet ved den departementale rettskrivningskomite' (1918) er det forutsatt at man kan bruke de såkalte 'valgfrie' former der hvor stil og emne tilsier det. Dette er ett av de prinsipper som den kongelige resolusjon av 21/12 1917 fastslår. Selvsagt forutsetter en slik tillatelse sproglig og pedagogisk skjønn hos lærerne. Men det er utelukket at en lokal myndighet kan avskaffe denne tillatelse.
Hjalmar Falk. Ivar Alnæs. Didrik Arup Seip.
Oslo 3/2 1925.»

Abonner på

SPRÅKLIG SAMLING!